

TANINMIŞ LÜĞƏTŞÜNAS-ALİM

Filologiya elmləri doktoru, Bakı Slavyan Universiteti "Lüğət mərkəzi" elmi-tədqiqat laboratoriyasının müdiri, rus dili və mədəniyyətlərarası kommunikasiya kafedrasının professoru, tanınmış lüğətşünas-alim Təvəkkül Hadı oğlu Şükürbəyli ömrünün yetmiş beşinci baharına qədəm qoyur.

T.H.Şükürbəyli 1943-cü ildə Ağdam rayonunun Qızıllı kəndində anadan olmuşdur. O, 1960-cı ildə Boyəhmədli kənd orta məktəbini əla qiymətlərlə bitirib Nuxa (indiki Şəki) tibb məktəbində təhsilini davam etdirmişdir. 1963-1964-cü illərdə Laçın rayonunun Güləbird və Qorçu tibb məntəqələrində müdir işləmişdir. Ordu sıralarında xidmət etdiyi zaman (1965-1967) "1941-1945-ci illər Böyük Vətən Müharibəsində qələbənin 20 illiyi" medalı ilə təltif edilmişdir. O, həkim olmaq istəyirdi, lakin rus ordusunda xidməti onun fikrini tamamilə dəyişdi. Rus dili ilə yaxından tanışlığı bu dili dərindən öyrənməyə onda böyük maraq oyadı və bu arzu onu Azərbaycan Pedaqoji Dillər İnstitutuna gətirdi. 1973-cü ildə o, rus dili və ədəbiyyatı fakültəsini (sonradan həmin fakültə Azərbaycan Pedaqoji Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutuna çevrildi) fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Lenin təqaüdüçüsü idi. 1973-1975-ci illərdə təyinatla Ağdam rayonunun kənd məktəblərində rus dili və ədəbiyyatı müəllimi işləyərkən qısa müddətdə təkcə şagird və müəllimlərin deyil, kənd camaatının da dərin hörmətini qazanmışdır. İlk növbədə, şagirdlərin rus dilinə olan marağını artırmaq üçün məktəbin radio qovşağını canlandırmış, rus dilində verilənlər təşkil etmiş, dərnəklər yaratmışdır. Kəndin ictimai həyatını, məktəb işlərini əməkdaşlıq etdiyi rayon qəzetində daima işıqlandırır. Bu fəallığına görə maarif şöbəsinin fəxri fərmanı ilə mükafatlandırılmışdır.

Lakin elmə olan marağı onu yəni-dən bu aləmə qaytardı: Azərbaycan Pedaqoji Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutunun aspiranturasında elmi axtarışa başladı. Görkəmli alim Məmməd Tağıyevin rəhbərliyi ilə tədqiqat işlərini uğurla başa vurub A.S.Puşkin adına Tbilisi Dövlət Pedaqoji İnstitutunda "Лексикографическая разработка глаголов непродуктивных классов русского языка" adlı namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiə etdi (1980). Aspiranturadan sonra T.H.Şükürbəyli pedaqoji fəaliyyətini rus dilinin leksikologiyası kafedrasında davam etdirmişdir: müəllim, baş müəllim, dosent vəzifələrini tutmaqla, fonetika, ifadəli oxu, mətnin linqvistik təhlili, rus dilinin ümumiləşdirici kursu, müasir rus dilinin leksikologiyası fənlərini tədris etmişdir.

1995-ci ildə Bakı Dövlət Universitetində müdafiə etdiyi "Лексико-грамматические особенности глаголов русского языка и принципы их описания в двуязычном словаре" adlı doktorluq dissertasiyasında müasir rus dilinin 40 minə yaxın feili leksik və qrammatik xüsusiyyətləri baxımından geniş tədqiq edilmişdir. Müəllif bu sahə ilə bağlı bir çox məsələləri rusistikada ilk dəfə olaraq qaldırmış və həll etmişdir. Belə ki, o, rus feillərinin yeni təsnifatını vermiş və burada onları leksik-qrammatik xüsusiyyətlərinə görə 147 dərəcəyə, o cümlədən 40 sinfə, 55 altsinfə və 52 qrupa bölmüş, sözdəyişmə prosesində 80-ə yaxın morfoloji səs əvəzlənməsinin baş verdiyini üzə çıxarmış, eyni zamanda rus dilində iki deyil, üç feil təsnifatının olduğunu sübut etmiş və göstərmişdir ki, rus feilini tədqiq edərkən təsriyədən yox, şəkilçi qruplaşmasından (набор

флексий) istifadə etmək daha düzgündür (11 belə şəkil qruplaşması müəyyən edilmişdir).

T.H.Şükürbəyli tərəfindən ilk dəfə olaraq rus feillərinin ikidilli lüğətlərdə verilmə modelləri işlənib hazırlanmışdır ki, bu modellər yeni rusca-Azərbaycanca lüğətlərin yazılmasında tətbiq edilir.

T.H.Şükürbəylinin bu tədqiqat işi Rusiya Elmlər Akademiyasının Rus dili İnstitutu tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, onun "rus dilinin morfoloqiyasına və leksikoqrafiyasına böyük töhfə" olduğu qeyd edilmişdir.

Professor T.H.Şükürbəylinin elmi maraq dairəsi rus və Azərbaycan dilçiliyinin müxtəlif sahələrini, o cümlədən müasir rus dilinin qrafika, leksikologiya və morfoloqiyasını əhatə edir. Bununla yanaşı, alimin yaradıcılığında ikidilli leksikoqrafiyanın nəzəri və təcrübi məsələləri də geniş yer tutur. O, 120-dən çox elmi əsərin, o cümlədən bir sıra monoqrafiya və lüğətlərin müəllifidir. 1993-cü ildə "Maarif" nəşriyyatında çapdan çıxmış "Словоизменение русских глаголов" adlı kitabında rus dilinin mürəkkəb quruluşlu qeyri-məhsuldar feillərinin geniş və mükəmməl təsnifatı verilir, feilin sözdəyişmə modelləri işlənmiş və bu modellər üzrə dəyişən feillərin tam siyahısı göstərilmişdir. Burada rus dilinin ən işlək, lakin mürəkkəb təsriyə malik feillərinin 87 modeli (təsnif nümunəsi) yer almışdır. Azərbaycan Təhsil Nazirliyi tərəfindən dərs vəsaiti kimi təsdiq edilən "Русская и двуязычная лексикография" ("Müərcim", 1996) kitabına rus dilinin linqvistik lüğətlərinin bütün növləri, həmçinin rusca-azərbaycanca və Azərbaycanca-rusca tərcümə lüğətləri və tədris leksikoqrafiyası daxildir.

T.H.Şükürbəyli birdilli və ikidilli lüğətlərin yazılmasında da yaxından iştirak edir. O, "Azərbaycanca-rusca lüğət" in dördüncü cildinin (Bakı, 2000) və "Учебный словарь русского языка" lüğətinin (Bakı, 2007) tərtibçilərindən biridir. Onun rəhbərliyi və bilavasitə iştirakı ilə "Русско-азербайджанский учебный словарь" (Bakı, 1997) və "Українсько-азербайджанський навчальний словник" (Bakı, 2008) lüğətləri tərtib edilmişdir. Nəhayət, 2014-cü ildə professorun iki lüğəti işıq üzü görmüşdür: "Русско-азербайджанский комплексный словарь" və "Русско-азербайджанско-английский комплексный словарь" (sonuncunun həmmüəllifi professor D.Z.Yunusovdur).

T.H.Şükürbəyli Belarus - Azərbaycan birgə beynəlxalq layihəsi çərçivəsində aparılan tədqiqatın layihə rəhbəri olmuşdur (2013 - 2015). Onun iştirakı ilə belarusca-azərbaycanca və azərbaycanca-belarusca lüğətlər işıq üzü görmüşdür. Birinci lüğət 2015-ci ildə Minskə, ikincisi isə 2017-ci ildə Bakıda Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu tərəfindən nəşr edilmişdir. Hər iki nəşrin redaktoru professor T.H.Şükürbəyli və belaruslu alim V.D.Stariçonakdır. Qeyd etmək lazımdır ki, lüğətçilik sahəsində T.H.Şükürbəyli təcrübəli mütəxəssis sayılır. O, bir sıra çoxdilli terminoloji lüğətlərin baş redaktoru, redaktoru, ya da rəyçisidir. Bunlardan "Rusca-İngiliscə-azərbaycanca maliyyə və iqtisadiyyat teminləri lüğəti"ni (Bakı, 1997), "Maliyyəçinin, iqtisadçının və biznesmenin rusca-İngiliscə-azərbaycanca lüğəti"ni (Bakı, 2001), "Rusca-İngiliscə-azərbaycanca universal iqtisadiyyat teminləri lüğəti"ni (Bakı, 2008), "Azərbaycanca-ukraynaca-rusca-İngiliscə mühsibat uçotu və audit terminləri lüğəti"ni (Kiyev, 2015), "Türkmənşəli sözlər lüğəti"ni (Bakı, 2017), "Rusca-İngiliscə-azərbaycanca

kimya teminləri lüğəti"ni (Bakı, 2018), "Rusca-azərbaycanca dəmiryol nəqliyyatı terminləri lüğəti"ni (Bakı, 2018) və s. göstərmək olar.

Rus feillərinin çoxillik tədqiqatının nəticələri 2005-ci ildə çapdan çıxmış və Bakı Slavyan Universitetinin yaranmasının 5-illiyinə həsr edilmiş "Глагольное словоизменение глаголов современного русского языка" adlı sanballı əsərində öz əksini tapmışdır. Burada mürəkkəb feil sözdəyişmələrinin nəzəri və təcrübi məsələləri, indiki, keçmiş və gələcək zaman formalarının, əmr şəklinin, feili sifət və feili bağlamaların məhsuldar və qeyri-məhsuldar feillərdən yaranma xüsusiyyətləri müfəssəl şəkildə təsvir edilmişdir. Feil sözdəyişməsi zamanı baş verən 80-dən çox morfoloji səs əvəzlənmələri aşkar edilmişdir. Belə bir iş rusistikada ilk dəfə olaraq yerinə yetirilmişdir.

Bununla yanaşı, kadr hazırlığı da alimin diqqət mərkəzindədir. Professor T.H.Şükürbəyli tələbələr, magistrantların, aspirant və dissertantların rus dilinin leksik tərkibini, rus və Azərbaycan dil hadisələrinin müqayisəli təhlilini, ikidilli leksikoqrafiya məsələlərini əhatə edən tədqiqat işlərinə rəhbərlik edir, universitetin filologiya elmləri doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilən dissertasiyaların müdafiəsi üçün dissertasiya şurasının üzvüdür.

Hazırda professor T.H.Şükürbəyli respublika əhəmiyyətli böyük bir layihə üzərində işləyir. Onun rəhbərlik etdiyi Bakı Slavyan Universitetinin "Lüğət mərkəzi" elmi-tədqiqat laboratoriyasında tərtib edilməkdə olan yeni çoxcildli rusca-azərbaycanca lüğətinə müasir rus dilinin 150 minə qədər leksik vahidi öz əksini tapacaqdır. 10 cildə nəzərdə tutulan bu əsər lüğətçiliyin ən yeni tələblərinə uyğun tərtib edilir. Lüğətə daxil edilən hər bir söz leksik, qrammatik, üslubi cəhətdən seçiyələndirilir və misallarla təmin edilir. Baş sözlərin işləndiyi frazeoloji vahidlərdən də geniş istifadə edilir.

Təvəkkül müəllim əməksevərliyi ilə yanaşı, həm də təmiz qəlbə, saf ürəyə, xoş niyyətə malik xeyirxah bir insandır. O öz işçilərinə, bir yerdə çalışdığı kafedra əməkdaşlarına, dərs dediyi tələbələrə, rəhbəri olduğu doktorantlarına və ona müraciət edən hər kəsə diqqət və qayğı ilə yanaşır, köməyini heç vaxt əsirmir. Dostlara və yoldaşlara qarşı səmimidir.

Bu günlərdə 75 illik yubileyini qeyd etdiyimiz görkəmli alimə uzun ömür, cansağlığı və gələcək işlərində yeni-yeni uğurlar diləyirik.

İsmayıl MƏMMƏDLİ,
filologiya elmləri doktoru, professor,
Rəsul RƏXŞANLI,
kimya üzrə fəlsəfə doktoru.